

Article Info/Makale Bilgisi

✓Received/Geliş: 28.01.2019 ✓Accepted/Kabul: 15.02.2019

DOI: 10.30794/pausbed.518923

Araştırma Makalesi/ Research Article

Oğuzhanoglu, U. (2019). "Pisidia Tipi" Olarak Bilinen Depaslar Üzerine Yeni Öneriler", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sayı 35, Denizli, s. 311-322.

"PISIDIA TİPİ" OLARAK BİLİNEREN DEPASLAR ÜZERİNE YENİ ÖNERİLER*

Umay OĞUZHANOĞLU*

Özet

Batı Anadolu'da Erken Tunç Çağı (ETÇ) 3 için karakteristik seramik formlarından biri olan depasların, Güneybatı Anadolu'daki örneklerinin bir kısmı, düz dipli, uzun gövdeli, oluk ve yiv bezemelidir. Çoğunlukla gri renkli, bazen çarkta üretilmiş bu örnekler, zaman zaman "Pisidia Tipi" olarak adlandırılmıştır. Ancak ETÇ 3A için karakteristik olan bu depas tipinin, Pisidia Bölgesi dışında bulunmuş olan örneklerinin sayısı, Pisidia'dakilerden daha fazladır. Bu bağlamda, söz konusu grup için "Güneybatı Anadolu Tipi" depas adlandırmasının kullanılması daha yerinde olacaktır. Bunların üretim bölgesinin ise, Güneybatı Anadolu'da bu tip örneklerin ele geçtiği yöreler arasında, hem Gri Seramik hem de Çömlekçi Çarkı kullanan bir kesim olması beklenmelidir. Burada, bu depasların üretim alanı olarak Denizli çevresi başta olmak üzere Aydın'ın doğusu ve belki Afyon'un güneybatısı batısını kapsayan kesim öne sürülmektedir. Güneybatı Anadolu'da daha sonraki bir evrede ortaya çıkan bodur depasların ise, "Güneybatı Anadolu Tipi" depasların, ETÇ 3B'deki ardılı olduğu düşünülmektedir.

Anahtar kelimeler: *Erken Tunç Çağı 3, depas amphikypellon, "Pisidia Tipi", "Güneybatı Anadolu Tipi Depas".*

NEW SUGGESTIONS ON SO-CALLED "PISIDIAN TYPE" DEPA

Abstract

Southwest Anatolian examples of depas amphikypellon, which is a characteristic pottery shape for West Anatolian Early Bronze Age (EBA) 3 cultures, are flat based, long-bodied with fluted or grooved decoration. These depas with usually grey surface color, some of which are wheel made, have been called "Pisidian Type" by some scholars. However, the number of EBA depas of this type, found outside the Pisidia region is higher than that of Pisidia. In this context, it is suggested here to name them as "Southwest Anatolian Type" depa. Their production area should be expected to be an area also using both the Gray Ware and the Potter's Wheel in southwestern Anatolia. Here, as the production area of these depa, it is suggested an area covering mainly around Denizli and east of Aydın and possibly southwest of Afyon. It is believed that the short EBA3 depas cups that emerged at a later stage in southwestern Anatolia are the successors of the EBA 3A "Southwest Anatolian Type" depas.

Keywords: *Early Bronze Age, Depas amphikypellon, "Pisidian Type", "Southwest Anatolian Type Depas".*

* Burada sunulan çalışma, yazarın Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde 2015 yılında tamamlanmış olan, "Laodikeia-Kandilkırı Verileri Işığında Güneybatı Anadolu'da Erken Tunç Çağı 2 ve 3" başlıklı Doktora Tez çalışmasının bir bölümünün gözden geçirilmiş ve güncellenmiş şeklidir. Sözü edilen tez çalışması, Pamukkale Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimince 2011SOBE042 numaralı proje ile desteklenmiştir. Tez çalışmasının ortak danışmanları Prof. Dr. C. Şimşek ve Prof. Dr. T. Efe'ye içten teşekkürlerimi sunarım.

**Umay OĞUZHANOĞLU, Dr. Öğr. Ü., Pamukkale Üniversitesi, Protohistoriya ve Önasya Arkeolojisi Anabilim Dalı, DENİZLİ.
e-posta: uoguzhan@pau.edu.tr (orcid.org/0000-0002-2787-087X)

1. Giriş

Depas tipi kaplar, Batı Anadolu’da ilk kez Erken Tunç Çağı (ETÇ) 3 başında¹ görülmeye başlar ve Batı Anadolu’nun hemen tüm yörelerinde örnekleri tespit edilmiştir (Anadolu ve komşu bölgelerdeki depasların güncel ve detaylı bir dağılım haritası için bkz. Şahoğlu, 2014: Fig. 1). İlk olarak Troia kazılarında tespit edilmiş olan bu kaplara, Homeros metinlerinde geçen (Autenrieth, 1895: 73) bir kap olan *depas amphikypellon* adı verilmiştir. Schliemann (1875: 314), söz konusu kaba bu ismi verirken, sözcüğün Homeros tarafından ne anlamda kullanıldığını detaylıca tartışmış, antik yazarların bu sözcüğü alıntılarla yapmış olabilecekleri hatalardan söz etmiş ve sonuç olarak Homeros’un bu ifadeyle “çift kulplu bir kadeh”i kastetmiş olması gerektiği sonucuna varmıştır. Blegen vd.’nin (1950: 230) de detaylıca açıkladığı gibi, kısaca depas olarak bilinen kaplar Homeros’tan ya da onun aktardığı olaylardan çok daha önceye tarihlenmekle birlikte, bu “yanlış” adlandırma arkeolojik literatürde yer etmiştir.

Depasların teknik ve tipolojik özellikleri dikkate alınarak, bunlar için çeşitli üretim bölgelerinden söz edilmektedir (Örn. Spanos, 1972: 50-52; Hüryılmaz, 1995: Harita 1; Schachner ve Schachner, 1995: 309-310; Aykurt ve Kaya, 2005: 2). Önerilen üretim bölgelerinden biri de Pisidia olup buna dayanarak bir grup depas “Pisidia Tipi” olarak adlandırılmıştır. Bu çalışmada öncelikle, Güneybatı Anadolu’da ele geçirilen depasların genel bir değerlendirmesi sunulacak, ardından da “Pisidia Tipi” olarak adlandırılan depasların yayılımı ile ilgili güncel bir derlemeye yer verilecektir. Son olarak ise adlandırma ve üretim bölgeleriyle ilgili tartışmalara değinilecektir. Bu çalışmanın amacı, yeni kazıların verilerinden de hareketle “Pisidia Tipi” olarak bilinen depaslar için yeni bir üretim bölgesi ve adlandırma önermek; bunun yanı sıra bu grubun tarihlenmesi ve gelişimi açısından yeni bir görüş sunmaktır.

2. Güneybatı Anadolu Depaslarına Genel Bir Bakış

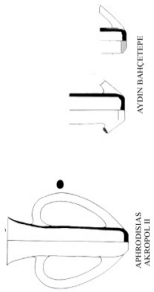
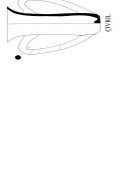
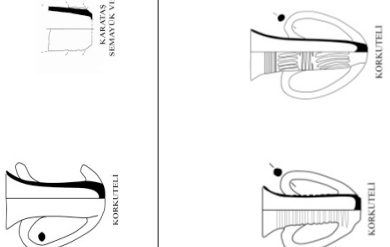
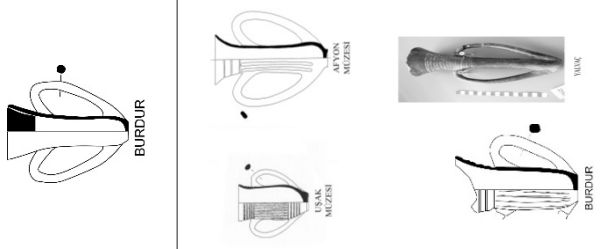
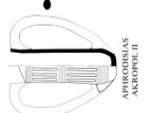
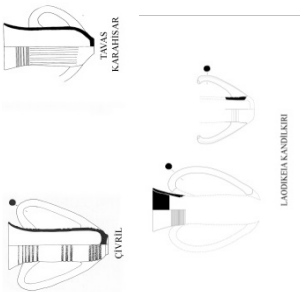
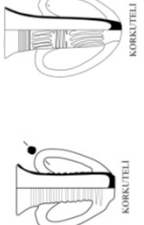
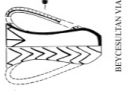
Troia’da Blegen vd.(1950: 230) tipolojisinde A45 olarak numaralandırılan depasların, ilk kez Troia IIc tabakasında ortaya çıktığı bilinmektedir. II-d-g evreleri için çok karakteristik olan bu form, bunu takip eden Troia III ve IV’te azalarak da olsa devam eder (Blegen vd., 1951, 26, 127). Troia’da, Kırmızı Astarlı Parlak Perdahlı (*Red Coated*) örneklerin yanı sıra gri/siyah perdahlı olanlarıyla da dikkat çeken depasların bir kısmının çarkta üretildiği bilinmekte ve bunlar genellikle içme kültürüyle ilişkilendirilmektedir (Schliemann, 1875:314; Blegen vd., 1950: 230, Çalış-Sazcı, 2002, 58-60). Batı Anadolu’nun kuzey kesiminde açığa çıkarılan çok sayıdaki depasın, Troas bölgesi ile benzer özellikleri gösterdiği bilinmektedir (Şahoğlu 2014, 298). İç Batı Anadolu’nun kuzeyinde ise, ETÇ 3’ün erken evrelerine tarihlendirilen depaslar, Küllüoba örneklerinden de tanındığı üzere (Efe ve Ay-Efe, 2001, Çizim 4a-d), bazen sivri diplidirlir.

Depas tipi kapların, Güneybatı Anadolu’da, tabakalaşma içerisinde ele geçirildiği yerleşmeler arasında, Karataş-Semayük’ta VI:2 (Eslick 2009: 27, Pl. 10: OJ 4), Beycesultan’da XII-VI. (Lloyd ve Mellaart 1962: 205, 213, 233), Aphrodisias’ta Akropol I. ve II. (Joukowsky 1986:92-93) ve Laodikeia-Kandilkırı’nda da 2.-3. tabakalar sayılabilir. Bunun yanı sıra, müzelerine satın alma yoluyla kazandırılmış çok sayıda örnek de mevcuttur. Sözü edilen örnekler dikkate alındığında, Güneybatı Anadolu’da yaygın olarak görülen 3 depas tipinden söz edilebilir (Tablo 1).

Sözü edilen tiplerden ilki, düz dipli, silindirik gövdeli ve dışa doğru açılan ağızlı depaslardır (Tablo 1:No. 1; Tablo 2). Bunların Batı Anadolu’da geniş bir alanda varlığı bilinmektedir (Söz konusu tipin Anadolu’daki yayılımı için bkz. Yılmaz 2010: Harita 1, Tip 2). Bu tür depasların, özellikle Batı Anadolu kıyısının kuzey ve orta kesimlerinde yaygın olduğu görülmektedir (Hüryılmaz 1995: 180; Şahoğlu, 2014, 298). Batı Anadolu’daki örneklerin bazıları Kırmızı Astarlı mal grupları içerisinde yer alırken, bazıları da Gri Mal ile temsil edilmektedir (Yılmaz 2010: 49). Söz konusu tipin yayılımının alanının güney kesiminde Gri Mal ile temsil edilen örnekler yaygındır. Panaztepe (Erkanal 1999:279–286; Oğuzhanoğlu 2008: Res. 4), Bakla Tepe (Şahoğlu 2005: fig. 4), Liman Tepe (Şahoğlu 2002: 84, Lev. 100; Şahoğlu 2004, 103, Fig. 6a), Aphrodisias (Mellink, 1968, Fig. 3; Kadish, 1969, Pl. 23-25, Fig. 7-8, 13, 15; Joukowsky, 1986: 390-391, Fig. 323-324; Tül, 1986: 716, Fig. 509: 1, 4), Çivril (Hüryılmaz 1995: 181, Şek. 3), Karataş-Semayük (Eslick 2009: 176, 209, Pl. 53: KT 533, Pl. 56: KT 532, KT 545, PL. 97:d), Korkuteli (Eslick 2009: 176, 209, Pl. 53: KT 533, Pl. 56: KT 532, KT 545, PL. 97:d) örnekleri gridir ve bazılarında yüzeyde siyah astar bulunmaktadır. Gedikli Höyük’ta de bu tipin siyah astarlı gri bir örneği bulunmuştur (Alkım, 1968: 43, Res. 12). Ege’de ise Syros-Kastri (Rutter, 1979: 6, Fig. 2: 2-3) ve Keos-Ayia Irini III’te (Caskey, 1972: 373, Fig. 7: C 47-48, Pl. 80: C 47-48) benzerleri görülmüştür.

1 Kronoloji ile ilgili not: Bu çalışmada “Erken Tunç Çağı 3”, Mellink (1992, Table 3) tarafından Güneybatı Anadolu için kullanıldığı şekliyle, Troia IIc ve sonrasını ifade etmektedir.

Tablo 2: Güneybatı Anadolu'da Görülen Depas Tiplerinin Buluntu Yerlerine Göre Dağılımı

	AYDIN	DENİZLİ	ANTALYA	DiĞER
SİLİNDİRİK	 <p>APHRODISİAS AGROPOLİ II</p> <p>AYDIN BANKÇETEPE</p>	 <p>OTL</p> <p>ÇIVRIL</p> <p>TAMAS KARAHİSAR</p> <p>LAODİKEİA KANDİKİRE</p>	 <p>KORKUTELİ</p> <p>KORKUTELİ</p> <p>KORKUTELİ</p>	 <p>BURDUR</p> <p>UŞAK MÜZESİ</p> <p>ATINA MÜZESİ</p> <p>YALVAC</p> <p>BURDUR</p>
"PİSİDİA TİPİ"	 <p>APHRODISİAS AGROPOLİ II</p>	 <p>BEYCESULTAN XI</p> <p>BEYCESULTAN VIII</p> <p>BEYCESULTAN IX</p>		
BODUR	 <p>APHRODISİAS AGROPOLİ</p>	 <p>BEYCESULTAN VIIA</p>		
BOYALI				

Güneybatı Anadolu’da görülen depasların ikinci tipi, gövde profili açısından ilk tiple oldukça benzeşmektedir (Tablo 1: No.2; Tablo 2). Ancak bu tipin en belirgin özelliği, yüzeyde görülen oluk ve/veya yiv bezemelerdir. Bu tip, aşağıda detaylıca değinilecek ve tartışılacak olan “Pisidia Tipi” denen depaslardan oluşmaktadır.

Yukarıda sıralanan düz dipli ve uzun gövdeli depasların dışında, Güneybatı Anadolu’da rastlanan bir depas tipi de, bodur, dış doğru açılan ağızlı ve zaman zaman kaideli olan örneklerdir (Tablo 2: No 3A-B). Burada sözü edilen ve Güneybatı Anadolu’da çok sayıda örneği bilinen bodur depaslar, Orta Anadolu’da üretildiği kesin olan ve özellikle gövdeleri üzerindeki bant biçimli boya bezeme ile karakterize olan grupla karıştırılmamalıdır (Orta Anadolu üretimi bodur depaslarla ilgili güncel bir çalışma için bkz. Ezer, 2014).

Bodur depasların, Aphrodisias Akropol I. Tabaka’da (Joukowsky, 1986: 92-93, Fig. 444) ve Beycesultan’ın XII-VIII. Tabakalarında (Lloyd ve Mellaart, 1962, 205, 213) görülen grubu, kronolojik olarak, uzun gövdeli örneklerle göre daha geç bir evreye, ETÇ 3B’ye aittir. Özellikle Beycesultan IX. tabaka örnekleri (Lloyd ve Mellaart, 1962: P.52: 17, 20,21), üzerlerindeki sık ve yatay yiv grupları ile dikkat çekmektedir. Bu tip depaslardan oluşan önemli bir grup da Seyitömer’de açığa çıkarılmıştır (Bilgen ve Kuru, 2015: 3-5, Fig. 4-7). Kalınlaştırılmış ya da hafifçe yükseltilmiş düz dipli olabildiği gibi, bazen halka kaideli de olabilen bu tip, konik gövdeli, dış doğru hafifçe açılan ağızlıdır. Bu depasların benzerleri arasında Bakla Tepe’de (Şahoğlu 2014: fig. 11), Tarsus Gözlükule’de (Goldman, 1956, Pl. 357: 508, 512) ve Amuq J’deki (Braidwood ve Braidwood, 1960, 450, Fig. 349) birer örnek dikkat çekmektedir. Bu tiple ilgili dikkat çeken özelliklerden biri de, üzerlerinde yatay yivlerin kullanılması açısından, uzun gövdeli ve “Pisidia Tipi” içerisinde değerlendirilmiş olan bazı örnekleri anımsatmalarıdır. Bu konuya aşağıda yeniden değinilecektir.

3. “Pisidia Tipi” Olarak Bilinen Güneybatı Anadolu Depasları

“Pisidia Tipi” ya da “Göller Yöresi Tipi” diye bilinen depaslar, düz dipli, uzun gövdeli, gövdesi silindirik yükselen ve genellikle ağız hafif dışarı açılan bir form özelliği gösterir. Tipolojik olarak, yukarıda Tip 1 olarak sınıflandırılan bezemesiz depaslardan çok da farklı görünmemektedirler (Tablo 1:2). Bununla birlikte bu grupta değerlendirilen depasların en ayırt edici özellikleri, dış yüzeylerinde bulunan oluk ve/veya yiv bezemelerdir (Tablo 2). Tablo 2’de de görülebildiği gibi, bazı örnekler sadece yatay yiv gruplarıyla bezenmişken (Örn. Çivril, Laodikeia-Kandilkırı, Yalvaç), bazı örneklerde bu yatay yivlere dikey hat grupları halinde oluşturulmuş oluk bezemeler de eşlik etmektedir (Örn. Aphrodisias, Tavas-Karahisar).

Bu örneklerin büyük kısmının Gri Seramik grubu içerisinde yer aldığı bilinmektedir ve üzerlerinde gri ya da siyaha yakın koyu gri renkte astar görülmektedir (Tablo 2). Ancak bu tipin daha az sayıda da olsa Kırmızı Astarlı örnekleri mevcuttur. Bu çalışma içerisinde derlenebilen, Tablo 2’deki 21 örnekten, 16 tanesi gri, 5 tanesi kırmızı astara sahiptir. Bazı örneklerin çömlekçi çarkında yapıldığı tespit edilebilmiştir.

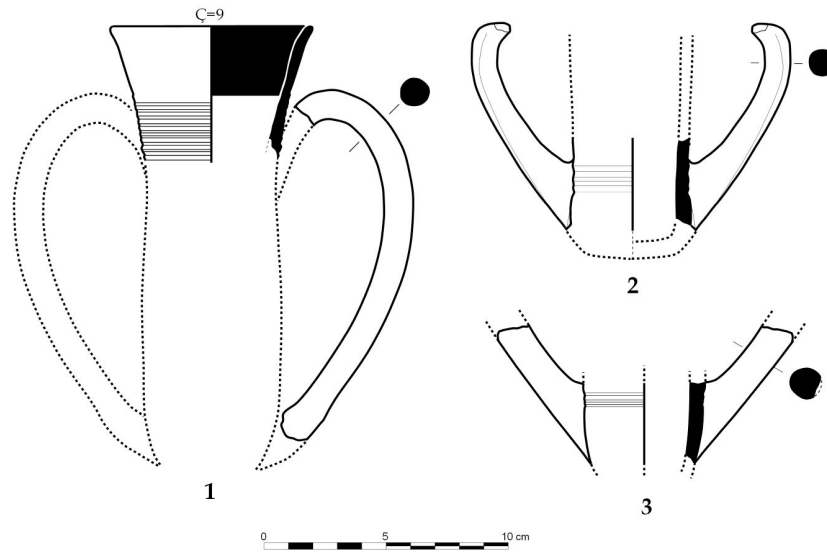
Bu tip depaslara Anadolu’da çeşitli merkezlerde rastlanmıştır (Tablo 3). Az bir kısmı sistemli kazılarla ele geçirilmiş olmakla beraber, tüm veya tüme yakın örneklerin çoğu müzelere, satın alma yolu ile kazandırılmıştır. Buluntu yerleri bilinen örnekler, Batı Anadolu’da bulunmuş olup söz konusu depasların buranın güneyinde yoğunlaştıkları dikkati çekmektedir. Akropol II. Tabakaya ait olan Aphrodisias örneği (Joukowsky, 1986: 92-93: 225. III, Fig. 426.10), bu tipin ETÇ 3A’da Güneybatı Anadolu’da kullanımda olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Kazı buluntusu olan Kaklık Mevkii örneği de yine ETÇ 3A içerisinde tarihlenmektedir (Topbaş vd., 1998: 73, Fig. 57: 156.). Aynı şekilde, Tarsus-Gözlükule’de ETÇ III tabakasında bulunmuş olan örnek, Kilikya’nın Güneybatı Anadolu ile kurmuş olduğu ilişkiler açısından da önemlidir.

Son yıllarda Büyük Menderes’in bir kolu olan Lykos (Çürüksu) Vadisi içerisinde yer alan Laodikeia antik kentinin sınırları içerisinde, Kandilkırı Erken Tunç Çağı yerleşmesinde de az sayıda depas parçası tespit edilmiştir. Bunlardan üç tanesi yatay yivli örneklerdir (Şekil 1). Bu örneklerden bir tanesi, Kırmızı Film Astarlı (*Wash Ware*), diğer iki örnek ise Gri Seramik grubu içerisinde. Kırmızı Film Astarlı örneğin ağız kenarı ve tama yakın bir kulbu korunmuş olup ağız kenarı içinde devam eden bant astar (*rim slip*) görülmektedir (Şekil 1:1). Diğer örneklerde açık gri hamurun üzerine koyu gri astar uygulanmıştır (Şekil 1: 2-3). Üç örneğin de üzerinde, yatay olarak düzenlenmiş çoklu yiv grupları vardır. Gri örnekler Kandilkırı 3. Tabakaya, Kırmızı Film Astarlı örnek ise 2. Tabakaya aittir. Laodikeia-Kandilkırı 3. Tabakaya ait Karbon-14 yaşlandırmaları, kalibre edilmiş MÖ 2450-2350

tarih aralığını vermiştir (Oğuzhanoğlu-Akay, 2015: 25-27, Tablo 4). Bunun hemen sonrasında gelen 2. Tabakaya ait mutlak tarihlendirme bulunmamaktadır. Bununla beraber, 2. Tabakada ETÇ 3B dönemine ait seramik özelliklerinin görülmemesi, bu tabakanın en azından MÖ 2200 tarihinden önce terk edilmiş olduğunu göstermektedir. Diğer bir deyişle, depasların ele geçirildiği her iki tabaka da ETÇ 3A evresine tarihlenmektedir.

Tablo 3: Anadolu’da Bulunan “Pisidia Tipi” Depaslar

		Bulunduğu İl	Elde Ediliş Yolu	Astar Rengi	Kaynak
1	Aphrodisias-Akropol	Aydın	Kazı	Kırmızı	Joukowsky, 1986: 92-93: 225.III, Fig. 426.10.
2-4	Laodikeia-Kandilıırı	Denizli	Kazı	2 Gri 1 Kırmızı	Oğuzhanoğlu-Akay, 2015: 133-134, Lev. 46:1-2.
5	Tavas-Karahisar	Denizli	Satın alma	Kırmızı	Yaylalı ve Akdeniz 2002: 3-5, Fig. 1.
6	Uşak Müzesi-Çivril	Denizli	Satın alma	Gri	Hüryılmaz 1995: 182-183, Şek. 4-5.
7	Antalya Müzesi	Bilinmiyor	Satın alma	Kırmızı	Mellink, 1993: 504, fig. 3.3.
8-9	İzmir Müzesi 1-2	Korkuteli	Satın alma	2 Gri	Aykurt ve Kaya 2005: 3-4, Res. 3
10	Afyon Müzesi-Eğret	Afyon	Satın alma	Gri	Schachner ve Schachner 1995: 310, Res. 5; Topbaş vd., 1998: 83, Fig. 64: 196.
11	Afyon Müzesi-Çalca	Afyon	Satın alma	Gri	Topbaş vd., 1998: 83, Fig. 63: 192.
12	Afyon Müzesi-Kusura	Afyon	Satın alma	Gri	Topbaş vd., 1998: 33, Fig. 57: 186.
13	Kaklık Mevkii	Afyon	Kazı	Gri	Topbaş vd., 1998: 73, Fig. 57: 156.
14	Yalvaç	Isparta	Satın alma	Gri	Yılmaz,2009: 217, 495, Lev. II:6; Şahoğlu ve Sotirakopoulou, 2011: Kat. No. 496.
15-16	Burdur Müzesi 1-2	Burdur	Satın alma	2 Gri	Hüryılmaz, 2001: 350-352, Şek. 6-7.
17	Burdur Müzesi	Bilinmiyor	Satın alma	Gri	Şahoğlu ve Sotirakopoulou, 2011: Kat. No. 488.
18	Bozüyük	Eskişehir	Kazı	Gri	Efe, 1988, Taf. 64:1.
19-20	Seyitömer 1-2	Eskişehir	Kazı	1 Kırmızı 1 Gri	Bilgen ve Kuru, 2015: 6, 8, Drw. 1, 10, Fig. 1, 10.
21	Tarsus-Gözlükule	Mersin	Kazı	Gri	Goldman, 1956: 162, Pl. 366: 735.

Şekil 1: Laodikeia-Kandilıırı’ndan depas örnekleri (Çizim: U. Oğuzhanoğlu).

4. “Pisidia Tipi” Olarak Bilinen Depasların Kökeni, Üretim Bölgesi ve Gelişimi

Depaslarla ilgili kapsamlı araştırmaların belki de ilk örneğini sunmuş olan Spanos (1972: 50), depaslar için başlıca üretim bölgelerinden birinin de Güneybatı Anadolu’da olduğunu belirtmiş ve Pisidia’ya özgü bir tipin varlığından söz etmiştir. Aynı çalışmada, hemen bu ifadeyi takiben, bu tipin Güneybatı Anadolu’daki Kusura, Aphrodisias, Beycesultan örneklerini ve buradan ihraç olarak gönderilmiş olduğunu belirttiği Samos, Bozüyük, Troia, Tarsus, Gedikli gibi yerleşmelerdeki depasları sıralamaktadır (Spanos, 1972: 50-52). Ancak anılan yerleşmelerin hiçbirinin Pisidia bölgesinde olmadığına dikkat çekmek gereklidir. Batı Anadolu Erken Tunç Çağı’na dair sistemli arkeoloji kazılarının oldukça az olduğu 70’li yıllarda, Spanos’un elindeki depas örneği de son derece kısıtlıydı. Birkaç örnekten hareketle, farklı ve Güneybatı Anadolu’ya özgü bir grup olduğunu oldukça isabetli şekilde tespit ettiği bu depasları, Pisidia’da üretilmiş bir tip olarak yorumlamış olmalıydı.

Spanos’un depaslar üzerine bu kapsamlı çalışmasına, kendinden sonra gelen birçok uzman tarafından atıfta bulunulmuş ve bu kişilerce “Pisidia Tipi” ya da “Göller Yöresi Tipi” depas ifadesi kullanılmıştır (Hüryılmaz 1995: 182, Schachner ve Schachner, 1995: 310-311; Özsait 2000: 372; Hüryılmaz, 2001: 355; Akdeniz 2001; Yayalı ve Akdeniz, 2002: 3-5; Aykurt ve Kaya 2005: 2; Yılmaz 2009: 216; Yılmaz 2010: 47; Bilgen ve Kuru, 2015: 8). Şahoğlu (2014: 298), Tip 3 olarak sınıfladığı bu gruptan söz ederken “... as indicated by the traditional name given to this type, is more at home in south-western Anatolia, in the Pisidia region. This is clearly the main production area for this type of depas vessel.” ifadesini kullanmaktadır. Bu alıntıdan da anlaşılacağı üzere, hem “Pisidia Tipi” depas adlandırmasına gönderme yapmış hem de burayı açık olarak bu tipin üretim bölgesi kabul etmiştir. Sözü edilen yazarların hiçbiri, Göller Yöresi ya da Pisidia’yı neden üretim merkezi olarak gösterdiklerine dair bir açıklama sunmamaktadırlar.

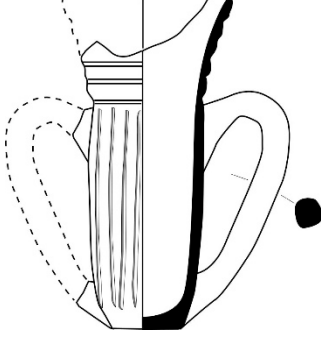
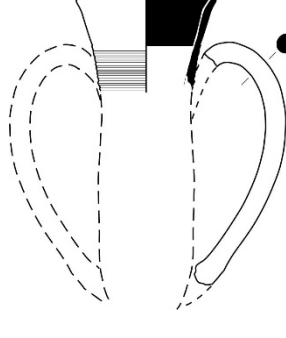
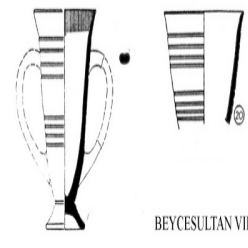
Bununla birlikte, Akdeniz (2001: 23), çalışmasının başlığında “Pisidia Türü” ifadesini kullansa da, sonuç bölümünde bu tipin “... uzun yıllar Pisidia Yöresi’yle sınırlı bir form olarak düşünülmesi görüşü artık değişmeye başlamıştır.” ifadesine yer vermiştir. Aynı ifade Yaylalı ve Akdeniz (2002: 5) tarafından da yinelenmiştir. Buna benzer bir şekilde, Sarı (2011: 180), oluk bezemeli depasları “güneybatıya özgü” şeklinde nitelemiş ve bunların “Yukarı Büyük Menderes Grubu” için karakteristik olduğunu vurgulamıştır.

Pisidia bölgesi, genel olarak bugünkü Göller Yöresi’nin olduğu bölgeyi kapsamakta olup batı sınırını Erençay/Bozçay, Burdur ve Acıgöl oluşturmaktadır (Sevin, 2007: 153). Bununla birlikte, Karia, Lykia, kısmen Ionia ve Pamphilia, hatta Phrygia bölgesinin güney kesimleri de, yukarıdaki tüm araştırmacılarca kabaca Güneybatı Anadolu olarak ifade edilmiş geniş çerçevenin içinde yer almaktadır. Göller Yöresi ise, Güneybatı Anadolu’nun iç kesimlerini oluşturmaktadır. Söz konusu grubun, Göller Yöresi ya da Pisidia sınırları içerisinde ele geçirilmiş olan örneği, oldukça az sayıdadır ve hiçbiri sistemli kazılarda elde edilmemiştir. Aksine, Göller Yöresi’nde kazılar dâhilinde ele geçirilen en iyi korunmuş durumdaki depas, Harmanören’deki bir örnektir (Özsait, 2000: 372, Res. 5) ve “Pisidia Tipi” denen gruba uymayan özellikler göstermektedir. Bu örnek, Kırmızı Astarlı Parlak Perdahlı (*Red Coated*) mal grubunda olması yanında sivri dipli formuyla da, Güneybatı Anadolu ETÇ 3A depaslarından çok Kuzeybatı Anadolu’da görülen tiplere benzemektedir. Özsait de bu örneğin Troia II ve III örnekleriyle benzerliğine dikkat çekmektedir (Özsait, 2000: 372). Harmanören depasının, özellikle Küllüoba depaslarıyla (Efe ve Ay-Efe, 2001: Res. 23, 27) tipolojik benzerliği dikkat çekicidir. Kırmızı Astarlı Parlak Perdahlı (*Red Coated*) mal grubunda olması da, ithal bir örnek olabileceğini düşündürmektedir. Zira söz konusu mal grubu İç Batı Anadolu’nun kuzey kesimleri için karakteristiktir (Efe ve Türkteki, 2011:221. Aynı yayın içerisinde, Harmanören depası için bkz. S. 400, Katalog No. 495). Benzer şekilde, yine Burdur’da Hacılar Büyük Höyük kazılarında ele geçirilmiş olan depas (Umurtak ve Duru, 2014: 13, Res. 18), kırmızı astarı ve daralan dipli formuyla, Güneybatı Anadolu depaslarından ziyade Kuzeybatı Anadolu örneklerini anımsatmaktadır. Diğer bir deyişle, Pisidia’da sistemli kazılarda ele geçirilmiş depaslar da “Pisidia Tipi”ni yansıtmamaktadır.

Bununla birlikte, kazılarda bulunmuş ya da müze koleksiyonlarında olan ve kökeni bilinen “Pisidia Tipi” depasların büyük çoğunluğu Denizli, Aydın, Antalya ve Afyon illerinde ele geçirilmiştir. Bu bağlamda bugüne değin çok da doğru olmayan biçimde “Pisidia Tipi” olarak bilinen depaslara daha farklı bir üretim bölgesi aramak yerinde olacaktır. Bu aşamada, eldeki depas sayısı az olsa da, üretimle ilgili bilgi verecek, seramik teknolojisine dair

başka ipuçları yol gösterici olabilir: Bunların başında, “Pisidia Tipi” denen depaslar için çok sevilen Gri Seramiğin kullanım bölgesine bakmak gelmelidir. Bazı örneklerin çarkta yapıldığı ifade edildiğinden, Gri Seramiği kullanan bu bölgenin, aynı zamanda çömlekçi çarkı teknolojisine de hâkim olması gerekmektedir. Yani, bu depas tipini üreten bölge çömlekçilerinin hem Gri Seramik üretimini hem de çark kullanımını biliyor olması beklenmelidir.

Tablo 4: “Güneybatı Anadolu Tipi” Depaslar

1	2	3
		
<p>1: Hüryılmaz, 2001, Şek. 7; 3: Lloyd ve Mellaart, 1962: Fig. P. 52: 21’den alınarak yazar tarafından yeniden çizilmiş ve/veya düzenlenmiştir. 2: Laodikeia Kazı Arşivi. Çizim: U.Oğuzhanoğlu. Ölçeksizdir.</p>		

Gri seramiğin ETÇ 3A’daki dağılımına bakıldığında, Aphrodisias’ta çok sınırlı sayıda örnekle temsil edildiği görülmektedir (Joukowsky, 1986: 307). Göller Yöresi’nde ETÇ 2’deki varlığı bilinmekle beraber (Özsait, 2002: 329), bu kesimin ETÇ 3A kültürleri hakkındaki bilgimizin yok denecek kadar az olmasından dolayı, bu tartışmaya katkı sağlayacak bir veriden yoksunuz. Oldukça küçük ölçekli bir Erken Tunç Çağı yerleşimi olan, Laodikeia-Kandilkırı’nda yapılan kazılar, bu sorunun cevabına dair önemli bilgiler sunmaktadır. Denizli’deki bilinen şüphesiz en büyük yerleşme olan Beycesultan’da XIII. ile XII. Tabakalar arasında bulunan ve tam da ETÇ 3A evresine denk gelen kronolojik bir boşluk bulunmaktadır (Mellink, 1992: Table 3). Dolayısıyla Denizli çevresindeki ETÇ 3A seramik gelişimini ilk kez Kandilkırı kazıları ile takip etmek mümkün olmuştur. Laodikeia-Kandilkırı’nda ETÇ 2 tabakalarında görülmeye başlanan Gri Seramik, ETÇ 3A içerisinde iskân gördüğü bilinen 3. ve 2. tabakalar boyunca, giderek daha popüler hale gelmiştir. Gri Seramik, Kandilkırı seramiğinin 3. Tabakada %12, 2. Tabakada ise %16’lık kısmını oluşturmaktadır². Söz konusu oranlar, bunun ithal olamayacak ölçüde yoğun bir gruba işaret ettiğini göstermektedir. Yerleşmede, Gri Seramiğin en popüler formu “S” profilli çanaklar olup bunun yanında tankardların, bazı tabak formlarının ve depasların yapımı için de tercih edilmiştir.

Kandilkırı’nda ETÇ 3A evresine ait olan 3. ve 2. tabakalar, aynı zamanda çömlekçi çarkının da kullanıldığı bir süreci ifade eder. Bu dönemde çarkta üretilen seramiğin büyük kısmı Film Astarlı Mal Grubu (*Wash Ware*) içerisindeki örneklerdir. Söz konusu mal grubu, Denizli çevresine özgüdür. Dolayısıyla, çömlekçi çarkı bu yöre insanlarınca öğrenilmiş ve yerel seramik gruplarının üretiminde kullanılacak şekilde adapte edilmiştir. Kandilkırı ETÇ 3 “S” profilli gri çanaklarının bir kısmının da çarkta üretildiği bilinmektedir. Diğer bir deyişle Lykos Ovası çömlekçileri, ETÇ 3A’da çarkta yapılmış Gri Seramik üretmeyi bilmektedirler.

“Pisidia Tipi” denen depasların ele geçirildiği ve çömlekçi çarkı kullanımına hâkim olan yörelerden biri de Afyon çevresidir. Ancak burada da gri seramiğin kullanımının kısıtlı olduğu bilinmektedir (Topbaş vd., 1998: 39). Depasların yaygın olarak üretildiği dönemde, Afyon yöresi ve Denizli Ovası birbirleriyle karşılıklı etkileşim halinde olmalıydı. Bunun göstergelerinden biri olarak Laodikeia-Kandilkırı’nda ithal olarak görülen (%1’den az bir oranla temsil edilmektedir) Kırmızı Astarlı, Parlak Perdahlı ve Motifli Saklı Astarlı Bezemeli (*Red Coated, Patterned Reserve Slip Ware*) seramik sunulabilir. Söz konusu seramiğin yaygın olduğu, Laodikeia’ya en yakın bölge Afyon’dur (Efe, 1986: 9; Topbaş vd. 1998: 39; Efe ve Ay-Efe, 2011: 178-179; Şahoğlu ve Sotirakoupoulou, 2011: Kat. No. 473). Bu

² Söz konusu oranlar, İnce ve Orta nitelikli mutfak ve servis kapları dikkate alınarak verilmiştir.

nedenle, ETÇ 3A'da Kandilkırı'na ithal olarak gelen bu seramiğin ve belki de çömlekçi çarkı teknolojisinin, Denizli Ovası'na Afyon yöresinden gelmiş olduğu düşünülmektedir (Oğuzhanoğlu-Akay, 2015: 322-323).

Yukarıda sıralanan kanıtlar doğrultusunda, "Pisidia Tipi" olarak bilinen depasların, Güneybatı Anadolu'nun iç kesimlerinde, başta Denizli çevresi olmak üzere belki Aydın'ın doğusu ve Afyon'un güneybatısını içine alan bir kesimde üretilmiş olmaları gerekmektedir. Bu nedenle de bu gruba "Güneybatı Anadolu Tipi Depas" demek, adlandırmalarının daha gerçekçi olmalarını sağlayacaktır (Tablo 4: 1-2). Söz konusu üretim bölgesinin Pisida'nın bir kısmına da uzanıp uzanmadığını kesin olarak söylemek zordur. Bunun söylenebilmesi ancak, Isparta ve Burdur kökenli olduğu belirtilen, satın alma yoluyla müzeye kazandırılan depasların kaynak yerlerinin kesin olarak bilinmesi ve buralarda sistemli arkeolojik araştırmalar yapılması ile mümkün olabilir. Denizli Ovasının güneyinde bu üretim bölgesinin nereye kadar uzandığını söylemek de, araştırma yetersizliği nedeniyle bugün için olanaksızdır.

"Güneybatı Anadolu Tipi" depasların, tipolojik gelişimi, yukarıda önerilen üretim bölgesi ile ilgili bazı destekler sunmaktadır. Beycesultan IX. Tabakada (Lloyd ve Melaart, 1962: P.52: 17, 20-21), yani ETÇ 3B döneminde görülen bodur ve kaideli depaslar (Tablo 2, Tablo 4:3), yatay yivli olmaları açısından, Güneybatı Anadolu Tipi depasları anımsatmaktadır. Bunlar, Kırmızı Astarlı örneklerdir. Bu geç grubun Kırmızı Astarlı olarak yapılmasının sebebi, Güneybatı Anadolu'da Gri Seramiğin popülerliğini kaybetmeye başladığı ETÇ 3B dönemine tarihlenmeleri olmalıdır. Bunlar, Güneybatı Anadolu'nun, uzun boylu, yivli ETÇ 3A depaslarının ETÇ 3B'deki ardılı olmalıdırlar. Çivril kökenli olduğu ifade edilen satın alma depas (Hüryılmaz 1995: 182, Şek. 4), olasılıkla Beycesultan'da henüz bulunamamış olan XIII-XII. Tabakalar arasındaki *hiatus* ile çağdaş olmalıdır ve bu tipin Çivril Ovası'nda da var olduğunu akla getirir. Uzun boylu ETÇ 3A tipi, ETÇ 3B'de yerini bodur ve yivli, Kırmızı Astarlı örneklerle bırakmış olmalıdır. Dolayısıyla, dışa açılan ağızlı, bodur, bazen yükseltilmiş düz dipli bazen kaideli olan bu geç depas tipinin de, Güneybatı Anadolu'ya özgü olduğu düşünülebilir. Yukarıda, bu tipin Orta Anadolu'nun bodur depaslarından tamamen farklı özellikleri yansıttığı belirtilmişti. Aynı şekilde Eskişehir-Kütahya yöresinin tamamen konik gövdeli, bezemesiz ve kadesiz depas gruplarının da, Güneybatı Anadolu örneklerinden farklı bir üretimle ilişkili olduğu düşünülmelidir. Bu durum, Orta Anadolu, Kuzeybatı Anadolu ve Güneybatı Anadolu üreticilerinin, benzer bir modaya (bodur depas) verdikleri farklı yöresel cevaplar olarak da yorumlanabilir.

5.Sonuç

Yukarıda gerekçeleriyle açıklandığı üzere, literatüre kazandırıldığı 70'li yıllarda kazı verilerinin azlığından dolayı "'Pisidia Tipi'" olarak adlandırılarak gelmiş depas grubunun buluntu yerinin, Güneybatı Anadolu'da geniş bir kesime yayıldığı anlaşılmaktadır. Yeni kazı verileri ışığında, bu tipin ETÇ 3 başlarında ortaya çıktığı, sadece Gri Seramik içerisinde değil Kırmızı Film Astarlı (*Wash Ware*) seramik içerisinde de örnekleri bulunduğu anlaşılmaktadır. Tabakalara göre tarihlendirilebilen, uzun gövdeli örneklerin çoğunluğu ETÇ 3A'ya tarihlenmektedir.

Bu tip depasların üretimi için tercih edilen Gri Seramik ve Film Astarlı seramiğin, özellikle Denizli Ovası'nda oldukça yaygın olduğu anlaşılmaktadır. Laodikeia-Kandilkırı verileri, Film Astarlı seramik ve Gri Seramiğin ETÇ 3'te bu kesimde ne kadar popüler olduğunu ortaya koymuştur. Ancak söz konusu mal gruplarının yayılım ve üretim alanı Denizli Ovası'nın yayılım alanından geniş olabilir. Beycesultan ETÇ 3A tabakalarının bulunması ya da Çivril Ovası'nda başka bir yerleşimde çağdaş tabakaların araştırılmasının, bu yayılım alanını genişletmesi çok olasıdır. Denizli'nin Acıpayam, Tavas gibi güneydeki ilçelerinde ve Dinar'da yapılacak çalışmalarda bu öneriye katkı sağlayabilir.

Güneybatı Anadolu ETÇ 3A kültürleri için karakteristik olan, uzun gövdeli, düz dipli, çoğunlukla Gri Seramik geleneğinde üretilmiş ancak zaman zaman Kırmızı Film Astarlı örnekleri de bulunan, üzerinde yiv ve oluk bezemeler bulunan bu depas tipinin "Güneybatı Anadolu Tipi" olarak adlandırılması yerinde olacaktır. "Güneybatı Anadolu Tipi" depasların ETÇ 3B'deki örnekleri ise, dışa açılan profilli, bazen düz ya da yükseltilmiş düz dipli bazen de kaideli olan, üzerinde yivlere de rastlanabilen bodur depaslardır. Bugün için bu geç tipi en iyi temsil eden gruplar Aphrodisias ve Beycesultan'dan gelmektedir.

“Güneybatı Anadolu Tipi” depasların, burada önerilen üretim bölgesi dışında bulunan örnekleri, Güneybatı Anadolu Erken Tunç Çağı sakinlerinin ETÇ 3A’da kurduğu bölgeler arası ilişkilere işaret olarak değerlendirilmelidir (Oğuzhanoğlu-Akay, 2015: 342-344, Şekil 199). Bilindiği gibi, ETÇ 3A dönemi, Anadolu’da bölgeler arası ilişkilerin çok yoğun olduğu bir süreçtir (Şahoğlu, 2005; Efe, 2007). Özellikle Tarsus-Gözlükule’de bulunan “Güneybatı Anadolu Tipi” depas örneği, Kilikya’nın Güneybatı Anadolu ile ilişkilerine dair önemli bir kanıttır. Kilikya Bölgesi’nin Batı Anadolu ile ilişkilerini karasal yoldan mı denizel yoldan mı kurduğu tartışması, Batı Anadolu ETÇ araştırmalarının geçmişinde önemli bir yer tutmaktadır (Blegen 1956: 34-35; Mellink 1993; Schachner ve Schachner, 1995:311; Efe 1998: 301-302; Efe 2007). Bu yollardan yalnız birinin değil, hem denizel hem de karasal yolların ETÇ 3’te etkin olmuş olabileceği düşünülmelidir (Oğuzhanoğlu, Baskıda). Güneybatı Anadolu’da ilerleyen yıllarda ETÇ 3 araştırmalarının artırılması, bu tartışmaya önemli katkılar sağlayabilir.

Kaynakça

- Akdeniz, E. (2001). "Pisidyra Türünde Bir Depas Ampkhipellon", *Olba*, IV, 19-26.
- Alkim, U. B. (1968). "İslahiye Bölgesi Araştırmaları ve Gedikli Höyük Kazısı (1966)", *Türk Arkeoloji Dergisi*, 15/2, 39-48.
- Autenrieth, G. (1895). *Homeric Dictionary for Schools and Colleges* (Çev: R. P Keep), New York.
- Aykurt, A. ve Kaya, S. (2005). "İzmir Arkeoloji Müzesi Tarafından Satın Alınan Bir Grup Depas Amhikypellon", *Anadolu/Anatolia*, 28, 1-12.
- Bilgen, A. N. ve Kuru, A. (2015). "A Group of Depas Amhikypellon from Seyitömer Mound", *Anadolu/Anatolia*, 41, 1-23.
- Blegen C. W. vd. (1950). *Troy I, General Introduction, The First and Second Settlements*, Princeton University Press, New Jersey.
- Blegen, C. W. vd. (1951). *Troy. The Third, Fourth, and Fifth Settlements. Vol. II*, Princeton University Press, New Jersey.
- Blegen, C. W. (1956). "The Royal Bridge" *The Aegean and the Near East. Studies presented to Hetty Goldman* (Ed. S. S. Weinberg), Locus Valley, New York, 32-35.
- Braidwood, R. J. ve Braidwood, L. S. (1960). *Excavations in the Plain of Antioch I. The Earlier Assamblages Phases A-J*, The University of Chicago Press, Chicago.
- Caskey, J. L. (1972). "Investigations in Keos II: A Conspectus of the Pottery", *Hesperia*, 41, 357-401.
- Çalış-Sazcı, D. (2002). "Denizsel Troia Kültürü", *Troya, Efsane ile Gerçek Arası Bir Kente Yolculuk*, (Ed. E. Işın), Yapı Kredi Yayıncılık, İstanbul, 54-65.
- Efe, T. (1986). "Patterned Reserve Slip Decoration in the Early Bronze Age of Western Anatolia", *Anatolica*, XIII, 2-16.
- Efe, T. (1988). *Demircihüyük. Band III, Die Keramik 2, Die Frühebronzezeitliche Keramik der Jüngerer Phasen (ab Phase H)*, Mainz am Rhein.
- Efe, T. (1998). "New Concepts on Tarsus-Troy Relations at the Beginning of the EB 3 Period", *XXXIV. Uluslararası Assirioloji Kongresi (6-10 Temmuz 1987, İstanbul)*, 297-304.
- Efe, T. (2007). "The Theories of the <Great Caravan Route> between Cilicia and Troy: the Early Bronze Age III Period in Inland Western Anatolia", *AJA*, 57, 47-64.
- Efe T. ve Ay-Efe D. Ş. M. (2001). "Küllüoba: İç Kuzeybatı Anadolu'da Bir İlk Tunç Çağı Kenti. 1996-2000 Yılları Arasında Yapılan Kazı Çalışmalarının Genel Feğlendirilmesi", *TÜBA-AR*, IV, 43-59.
- Efe, T., Ay-Efe, D.Ş.M. (2011). "Eskişehir Bölgesinin İlk Tunç Çağı'na Özgü Geriye Yatık Boyunlu Gaga Ağızlı Testileri", Özsait Armağanı Mehmet ve Nesrin Özsait Onuruna Sunulan Makaleler (Ed. H. Şahin, E. Konyar, G. Ergin), Ege Yayınları, 177-186.
- Efe T. ve Türkteki M. (2011). "İçbatı Anadolu Bölgesi Erken Tunç Çağı Seramiği" *Karşıdan Karşıya: M.Ö. 3. Bin'de Kiklad Adaları ve Batı Anadolu*, (Ed. Şahoğlu V., vd.), İstanbul, 136-143.
- Erkanal, A. (1999). "1998 Panaztepe Kazıları" *Kazı Sonuçları Toplantısı 21/1*, 279-286.
- Eslick, C. (2009). *Elmalı-Karataş V. The Early Bronze Age Pottery of Karataş: Habitation Deposits*, Bryn Mawr College Archaeological Monographs.
- Ezer, S. (2014). "Kültepe Eski Tunç Çağı Tabakalarında Bulunmuş Olan Depas Türü Kaplar", *Arkeoloji Dergisi*, XIX, 137-157.
- Goldman, H. (1956). *Excavations at Gözlü Kule, Tarsus. From Neolithic through the Bronze Age*, Vol I&II, Princeton.
- Hüryılmaz, H. (1995). "Uşak Arkeoloji Müzesinden Bir Grup <Depas Amhikypellon>", *In Memoriam İ. Metin Akyurt Bahattin Devam Anı Kitabı. Eski Yakındoğu Kültürleri Üzerine İncelemeler*, (Ed. A. Erkanal, H. Erkanal, H. Hüryılmaz, T. Ökse, N. Çınardalı, S. Günel, H. Tekin, B. Uysal, D. Yalçıklı), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 177-188.

- Hüryılmaz, H. (2001). "Burdur Arkeoloji Müzesi'nden Bir Grup Depas", *Anadolu Medeniyetleri Müzesi 2000 Yıllığı*, 342- 359.
- Joukowsky, M. S. (1986). *Prehistoric Aphrodisias: An Account of the Excavations and Artifact Studies*, Providence.
- Kadish, B. (1969). "Excavations of Prehistoric Remains at Aphrodisias, 1967", *American Journal of Archaeology*, 73, 49- 65.
- Lloyd S. ve Mellaart J. (1962). *Beycesultan Vol. I. The Chalcolithic and Early Bronze Age Levels*, British Institute of Archaeology at Ankara, London.
- Mellink, M. J. (1968). "Archaeology in Asia Minor", *American Journal of Archaeology*, 72, 125-147.
- Mellink, M. J. (1992). "Anatolian Chronology", *Chronologies in Old World Archaeology*, (Ed. R. W. Ehrich), Chicago, 207-220.
- Mellink, M. J. (1993). The Anatolian South Coast in the Early Bronze Age: The Cilician Perspective. *Between the Rivers and Over the Mountains. Archaeologica Anatolica e Mesopotamica Alba Palmieri Dedicata*, (Ed. Frangipane, M., Hauptmann, H., Liverani, M., Mathhiae, P. and M. Mellink) Rome: Dipartimento di Scienze Storiche Archeologiche e Antropologiche dell'Antichita, Università di Roma "La Sapienza", 495-508.
- Oğuzhanoğlu, U. (2008). *Panaztepe Seramik Verileri Işığında Erken Tunç Çağı ve Orta Tunç Çağı'na Geçiş*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Oğuzhanoğlu-Akay, U. (2015). *Laodikeia-Kandilkırı Verileri Işığında Güneybatı Anadolu'da Erken Tunç Çağı 2 ve 3*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- Oğuzhanoğlu, U. (Baskıda). "A Lead Seal from the Laodikeia-Kandilkırı Excavations and an Overall Assessment of Seal Use in South-Western Anatolia During the Early Bronze Age", *Oxford Journal of Archaeology*, 38 (1).
- Özsait, M. (2000). "1998 Yılı Harmanören (Göndürlü Höyük) Mezarlık Kazısı", *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 21/1, 371-380.
- Özsait, M. (2002). "1999-2000 Yılları Harmanören (Göndürle Höyük) Mezarlık Kazısı", *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 23/1, 371-380.
- Rutter, J. (1979). Ceramic Change in the Aegean Early Bronze Age. The Kastri Group, Lefkandi I, and Lerna IV, A Theory concerning the Origin of Early Helladic III Ceramics, UCLA Institute of Archaeology occasional papers 5, Los Angeles.
- Sarı, D. (2011). *İlk Tunç Çağı ve Orta Tunç Çağı'nda Batı Anadolu'nun Kültürel ve Siyasal Gelişimi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Sevin, V. (2007). *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası I*, 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Schachner, Ş. ve Schachner, A. (1995). "Ürgüp ve Nevşehir Müzelerindeki <Depas Amphikypellon> ve <Tankart> Tipli Kaplar ve Düşündürdükleri", *In Memoriam İ. Metin Akyurt Bahattin Devam Anı Kitabı. Eski Yakındoğu Kültürleri Üzerine İncelemeler*, (Ed. A. Erkanal, H. Erkanal, H. Hüryılmaz, T. Ökse, N. Çınardalı, S. Günel, H. Tekin, B. Uysal, D. Yalçıklı), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 307-316.
- Schliemann, H. (1875). *Troy and Its Remains; A Narrative of Researches and Discoveries Made on the Site of Ilium, and in the Trojan Plain*, London.
- Spanos, P. Z. (1972). *Untersuchung über den bei Homer "depas amphikypellon" genannten Gefäßtypus*, Istanbuler Mitteilungen; Beiheft 6, Verlag Ernst Wasmuth, Tübingen.
- Şahoğlu, V. (2002). *Liman Tepe Erken Tunç Çağı Seramiğinin Ege Arkeolojisindeki Yeri ve Önemi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Şahoğlu, V. (2004). "Interregional Contacts Around the Aegean During the Early Bronze Age: Nev Evidence from the Izmir Region", *Anadolu/Anatolia*, 27, 97-124.
- Şahoğlu, V. (2005). "The Anatolian Trade Network and the Izmir Region during the Early Bronze Age", *Oxford Journal of Archaeology*, 24(4), 339-360.
- Şahoğlu, V. (2014). "The depas and Tankard Vessels", *ARCANE Interregional*, Vol. I: Ceramics, (Ed. Lebeau M.), Brepols, 289-311.

- Şahoğlu, V. ve Sotirakopoulou, P. (2011). *Karşıdan Karşıya. MÖ 3. Binde Kiklad Adaları ve Batı Anadolu*. Mas Matbaacılık. İstanbul.
- Topbaş A., vd. (1998). "Salvage Excavations of the Afyon Archaeological Museum, Part 2: The Settlement of Karaoğlan Mevkii and the Early Bronze Age Cemetery of Kaklık Mevkii", *Anatolia Antiqua*, VI, 21-94.
- Tül, Ş. (1986). "Prehistoric Settlements on the Meander Plain", *Prehistoric Aphrodisias: an Account of the Excavations and Artifact Studies*, (M. S. Joukowsky), Brown University, Joukowsky Institute for Archaeology & the Ancient World, Providence, 713-724.
- Umurtak, G., ve Duru, R. (2014). "Hacılar Büyük Höyük Kazıları 2013", *Arkeoloji ve Sanat*, 145, 1-20.
- Yaylalı S. ve Akdeniz E. (2002). "Aphrodisias Müzesi'ndeki Karahisar Buluntuları", *Olba*, VI, 1-40.
- Yılmaz, D. (2009). *M.Ö. III. Binde Batı ve Orta Anadolu Kültürel İlişkileri*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Yılmaz, D. (2010). "Erken Tunç Çağı'nda Batı ve Orta Anadolu Kültürel İlişkileri Işığında Depas ve Tankard Türü Kaplar", *Anadolu/Anatolia*, 36, 45-64.